

Duitsland haast zich om de nog levende 'kleine garnalen' uit WO II te berechten

DE LAATSTE NAZIS

De 93-jarige Bruno Dey wil zich niet laten fotograferen in de rechtszaal. Hij wordt verdacht van medeplichtigheid aan de moord op minstens 5.230 gevangenen in het concentratiekamp Stutthof.

DUITSLAND

Hij verbergt zijn gezicht voor de fotografen. De 93-jarige Bruno Dey wil niet herkend worden als de nazi die 75 jaar geleden aan de slag was als bewaker in een concentratiekamp. Een rol waarvoor hij nu pas terechtstaat. Voor Duitsland is dit wellicht een van de laatste kansen om gerechtigheid te laten zegevieren. Eind deze week komt het Simon Wiesenthal Center met zijn jaarlijkse update van de most wanted-lijst, en net als het aantal overlevenden van de Holocaust, neemt het aantal daders in sneltempo af.

ANTON GOEGBEER

Hoog vanuit zijn wachttorens zag Bruno Dey het gebeuren. Een groep van twintig à dertig mannen of vrouwen – door de kaalgeschoren hoofden kon hij geen onderscheid maken – werd naar een gaskamer geleid. Nadat de deur op slot was gesloten, weerklonk enkel nog gebons en geschreeuw. Dat binnen het gas Zyklon B neerdaalde, wist hij niet, zo getuigt hij. Maar dat er zich een drama voltrok, begreep hij wel. "Ik zag niemand meer naar buiten komen."

In oktober vorig jaar begon Deys rechtszaak. Hij is 93 jaar, zit gekluisterd aan een rolstoel en wordt als voormalige kampbewaker van een concentratiekamp verdacht van medeplichtigheid aan de moord op minstens 5.230 gevangenen. Tijdens zittingsdagen is de pers in groten getale aanwezig. Want dit zou wel eens de allerlaatste keer kunnen zijn dat een (ex-)nazi terechtstaat voor zijn rol in de Holocaust.

Misschien denkt u dat Dey de voorbije 75 jaar ondergedoken leefde. Dat hij in Zuid-Amerika vertoefde, daar een andere naam had aangenomen en pas onlangs tegen de lamp liep. Zo is het niet gegaan. Hij leefde al die tijd gewoon in Duitsland. In zijn omgeving wist iedereen dat hij aan het einde van de oorlog in het concentratiekamp Stutthof, gelegen in het huidige Polen, had gewerkt. Maar als klein radertje werd hij al die tijd met rust gelaten. Tot nu.

Ordinaire Duitsers

tijt om ook iedere "ordinaire Duitser die bevelen opvolgde" voor de rechter te slepen. Zij waren niet verantwoordelijk voor de tragedie, klonk het. Om iemand te kunnen veroordelen, had rechtse bewijzen nodig dat de persoon direct betrokken was bij de moorden.

PIETER LAGROU
HISTORICUS ULS

"Dit zijn misdaden waar gehoorzaamheid aan een hoger bevel geen excuus is. Dit zijn misdaden waarin het persoonlijke geweten de finale verantwoordelijkheid draagt. Zelfs al ben je een klein radertje"

Ook tegen Bruno Dey zijn er geen bewijzen gevonden die aantonen dat hij zelf gevangenen de dood heeft ingejaagd. En toch staat hij nu terecht. "Een verschuiving van inzichten heeft plaatsgevonden", zegt rector en historicus Herman Van Goethem, tevens auteur van 1942. *Het jaar van de stilte*. "Het begrip verantwoordelijkheid werd opengetrokken, waardoor iedereen die deelnam aan het systeem ver-

antwoordelijkheid draagt. Niet alleen degene die de deur naar de gaskamer sloot of Zyklon B naar beneden gooide." De eerste grote test voor die nieuwe redenering begon in 2009, met een rechtszaak tegen John Demjanjuk, een Amerikaan met Oekraïense roots. De procureur kon niet bewijzen dat de man actief had deelgenomen aan de Holocaust. Wel stond vast dat hij als kampbewaker had gewerkt in het vernietigingskamp Sobibór, een plek waar in anderhalf jaar tijd 169.800 mensen, voornamelijk joden, werden vermoord.

In interviews maakte de procureur wel eens de vergelijking met werknemers in een autofabriek. De poetsploeg en de HR-afdeling helpen niet bij de assemblage, maar ze weten wat er gebeurt. Meer zelfs: hun aanwezigheid helpt de fabriek om te draaien. Demjanjuk werd veroordeeld tot vijf jaar cel. Nauwelijks een jaar na de uitspraak overleed de toen 91-jarige Amerikaan.

93 en voor jeugdrechter

Voor duizenden SS'ers van lager al-lou kwam justitie hoe dan ook te laat. Nagenoeg allemaal stierven ze zonder ook maar één keer voor de rechter te hebben gestaan. Enkelingen als Dey hebben de 'pech' oud te worden.

Nazi-jager: "Ze verdienen geen medeleven"

Efraim Zuroff (75), de belangrijkste nazi-jager van het Simon Wiesenthal Center, twijfelt niet aan het nut van dit soort rechtszaken. Beter laat dan nooit, zegt hij. "Het verstrijken van de tijd vermindert de ernst van de feiten niet. Het gaat hier om de Holocaust, een genocide waarin miljoenen slachtoffers om het leven kwamen. De rechtszaak heeft een duidelijk ke bodschap: leeftijd is geen excuus. Wie deelneemt aan zo'n misdrijf, zal vroeg of laat vervolgd worden." Nog enkele jaren wil Zuroff 'jagen'. Hij hoopt op nog zo veel mogelijk rechtszaken, maar de identiteit van oud-SS'ers in de media brengen, veel ook al als een kleine overwinning. "Vaak is dat het pijnlijkste voor hen. Na decennia van leugens moeten ze aan hun naasten toegeven dat ze hebben deelgenomen aan, bijvoorbeeld, het bloedbad van Babí Jar."

75 jaar na de feiten is een fout snel gemaakt. Wat als hij de verkeerde aan de schandpaal nagel? Het Simon Wiesenthal Center werkt secuur, zegt hij. "En we hoeven niet alles te bewijzen. Aanwezigheid volstaat." (agg)

"Maar het is niet omdat justitie lange tijd in gebreke is gebleven, dat we hem niet rust moeten laten. Het is schromelijk laat, maar net niet helemaal te laat", zegt Van Goethem. "Genocide verjaart niet, en het is belangrijk om te tonen dat gerechtigheid toch geschied."

Bij de kwaliteit van het strafrechtelijke onderzoek zijn wel vragen te stellen, zegt historicus Pieter Lagrou (ULB). "Een moord verjaart na twintig jaar, onder meer omdat juristen na al die tijd niet meer ernstig hun werk kunnen doen. Bewijs en getuigen worden schaars. Na zeven decennia is dat des te meer het geval." Veel slachtoffers zijn er ook niet meer. En volgens Lagrou is het lang niet zeker dat deze strafprocedures, die maanden aanslepen, genoegdoening bieden.

Maar net als Van Goethem ziet Lagrou wel de waarde van zo'n proces. "Het doet ons nadenken over onze eigen verantwoordelijkheid. Dit zijn misdaden waar gehoorzaamheid aan een hoger bevel geen excuus is. Dit zijn misdaden waarin het persoonlijke

geweten de finale verantwoordelijkheid draagt. Zelfs al ben je een klein radertje."

Bruno Dey heeft nooit gesolliciteerd voor de job van kampbewaker. Maar toen het hem opgedragen werd, gehoorzaamde hij wel. En dat had Dey volgens de aanklager niet moeten doen. Had de 17-jarige jongen dan een uitweide? Ja, klinkt het. Hij had zich kunnen aanmelden voor het front. De legerleiding had hem meteen overgeplaatst, want daar konden ze volk gebruiken.

De jeugdige leeftijd van Dey destijds stemt wel tot mildheid. Ondanks zijn 93 jaar, zal een jeugdrechtbank oordelen over zijn lot. Dey kent zijn uitspraak ten vroegste in mei. Misschien is hij de laatste. Misschien volgen nog één of twee rechtszaken. Meer zal het niet zijn. In 2026 stopt Duitsland definitief met het zoeken naar stokoude nazis. De maximumleeftijd om vervolgd te worden is 99, en alle verdachten moesten aan het eind van de oorlog, mei 1945, volwassen zijn.

België zoekt niet meer

Mogelijk zijn ook nog enkele Belgische voorvluchtige collaborateurs in leven. Mocht zo iemand plots opduiken in pakweg Uruguay, dan zal er weinig gebeuren. Hij kan zelfs gewoon terugkeren, zegt historicus Koen Aerts (UGent). "België heeft alles in de eerste jaren na de oorlog afgehandeld, op enkele uitzonderingen in de jaren 50 na."

Voortvluchtigen werden bij verstek ter dood veroordeeld. De verjaring van die uitspraak werd in 1964 met tien jaar verlengd, uit vrees dat voormalig SS'er Léon Degrelle anders zou terugkeren.

"Maar sinds midden jaren 70 is alles dus verjaard."

De laatste collaborateur die werd gearresteerd was Paul Van Aerschoot. Hij was lid van de Hitlerjugend en hielp de bezetter met het opsporen van werkweigeraars. Na de oorlog ontspanne hij naar Bolivia. In 2008 dook hij op in België, voor een erfiskwestie en om zijn ex te bezoeken. De politie pakte hem op. Symbolische, want zijn misdaden waren al ruim dertig jaar verjaard. Een dag later kwam hij vrij. Van Aerschoot reisde naar Spanje en stierf daar in 2011. (agg)

Zij kunnen nog vervolgd worden

- **Helmut Oberlander (95)**
Was lid van het doodseskader Einsatzgruppe D, dat zich schuldig maakte aan massamoorden in Oost-Europa. Oberlander vertaalde Russische radiobERICHTEN en diende als tolk bij gesprekken met de lokale bevolking. Er is geen bewijs dat hij deelnam aan executies. Na de oorlog verhuisde hij naar Canada. Dat land probeert hem al sinds 1995 uit te zetten. Eind vorig jaar verloor Oberlander zijn Canadese staatsburgerschap. De vraag is of Duitsland hem zal opnemen. Hij heeft sinds 1960 geen Duits paspoort meer.
- **Kurt Gosdek (96)**
Was lid van Einsatzgruppe C, dat vooral opereerde in Oekraïne. Het SS-doodseskader is berucht van het bloedbad van Babí Jar, waarbij in twee dagen tijd ruim 33.000 joden werden vermoord. Hoewel alle Einsatzgruppen samen tot 2 miljoen mensen hebben vermoord, zegt Gosdek niets geweten te hebben. Drie jaar geleden vertelde hij aan journalisten dat hij enkel hielp om voertuigen te repareren.
- **Herbert Wahler (98)**
Maakte ook deel uit van Einsatzgruppe C. Hij leeft in Kassel. De Duitse aanklager heeft een onderzoek lopen naar Gosdek en Wahler, maar geen van beiden wordt voornamelijk aangeklaagd. Volgens de aanklager ontbreekt voldoende bewijs.
- **Wilhelm Karl Friedrich Hoffmeister (96)**
Ook hij was lid van Einsatzgruppe C en ook naar hem voert het Duitse parket een onderzoek. Hij zou als korporaal hebben deelgenomen aan de massamoorden. Meer is over Hoffmeister niet geweten.
- **Zij leven nog, maar krijgen geen rechtszaak**
- **Johann Rehbogen (96)**
Werkte als kampbewaker in Stutthof. Zijn zaak werd in december 2018 stopgezet wegens hart- en nierproblemen. Een dokter verklaarde hem daarom ongeschikt om terecht te staan.
- **Gerhard Sommer (98)**
Nam als SS-officier deel aan een bloedbad in het Italiaanse dorpje Sant'Anna di Stazzema. Daarbij kwamen 560 burgers, onder wie 130 kinderen, om het leven. In 2005 veroordeelde een Italiaanse rechter hem bij verstek tot levenslang. Duitsland staakte in 2015 het onderzoek wegens gezondheidsproblemen bij Sommer. (agg)